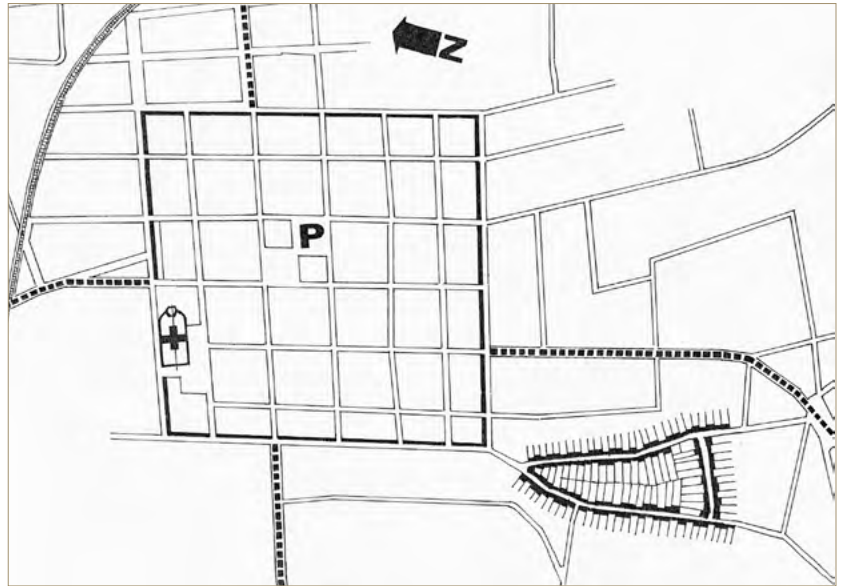

20. BINISSALEM, VILA REIAL

Aplicació de les Ordinacions del rei Jaume II

Aquestes mesures, que varen caure en una data tan fàcilment recordable com el principi d'un nou segle, 1300, marcaren una nova fita: l'organització urbana de la Mallorca rural. També proporcionaren un avanç del poder de la monarquia, el reialenc, per damunt dels cavallers, ciutadans i l'església. Consolidaren i canalitzaren la productivitat del sector agrari mentre milloraven les rendes reials a través de l'ordenació global de la part forana de Mallorca. Per Binissalem la importància d'aquest procés era immens, però no per la data, ni per res que hagués de passar tot d'una, sinó pel cúmul de conseqüències que seguirien al llarg dels anys.

La incorporació plena de la porció del vescomte de Bearn a la corona tingué lloc l'any 1310. L'últim vescomte havia mort el 1290, després d'haver viscut tot els anys del Regne de Mallorca i alguns més; alguns historiadors pensen que, de nin, assistí a la conquesta. A la seva mort deixà quatre filles i deutes. Ell havia disposat de vendre els seus béns més llunyans, els de Mallorca, per pagar creditors, però no hi havia un acord entre les hereves. Fou durant el període de *l'interregnum* del rei Alfons III de Catalunya-Aragó, i el tema no avançà fins que tornà al poder el rei Jaume II. Ell, qui havia passat la seva joventut com regent/hereu del regne, quasi a la penúria, fou un negociador àgil i persistent.

Un poble de les Ordinacions de 1300. Aquest és Petra en un esquema de Gabriel Alomar (1976). La plaça principal al centre (P) separada de l'església i cementiri (+) i la forma quadrada amb 16 unitats que representa quatre habitatges cadascun més 16 unitats amb dos habitatges cadascun a la vora, són característics. Amb els quatre cantons són exactament 100 habitatges llevat tres: la plaça, l'espai de l'església i el cementiri. El nucli preexistent quedava al costat. [Fig. 130]

El 3 de novembre de 1310 se signà l'escriptura que convertí el rei en propietari dels béns i drets mallorquins del noble Gastó; de tot el que tenia a Canarrossa i tot benefici que rebé el vescomte de Ciutat de la vall de Sóller (fou porcioner d'1/3 de Sóller). El document feia una menció especial dels seus béns “[...] in parrochia de Olerono, et in parrochia de Robines, et in parrochia de Senceyles [...]” (citat per Pau Cateura, 1982, p. 123) tal com tinences menors a altres llocs i parròquies de l'illa i regne, pel preu mòdic de sis mil lliures.

El final de l'època Bearn

El vescomte de Bearn havia estat porcioner d'una vuitena part de Mallorca. D'aquest total, havia fet subtraccions a favor d'altres porcioners com era el cavaller Togores, Guillem de Montgrí, o el sagristans de Girona i Barcelona, per exemple. El desenvolupament econòmic de la seva porció la convertia en una de les àrees més valuoses de l'illa. No obstant això, el rei pagava tan sols 6.000 ll. per tota la porció. Examinant les rendes d'Alaró, Rubines i Sencelles, l'historiador, Jaume Sastre Moll, declara que *"Són percentatges molt similars als obtinguts a la porció reial, i uns ingressos que confirmen l'excel·lent inversió efectuada el 1310. El valor pagat en la compra de la porció de Gastó de Bearn va poder ser amortitzat en quatre o cinc anys, circumstància que reafirma la bona gestió financera"* (2001, p. 80).

Val la pena examinar com el rei Jaume II aconseguí aquest cop, a pesar del problema afegit de les ambicions dels marits de les quatre filles de Gastó de Bearn, ja que un d'ells fou un infant del regne d'Aragó, que tenia interès en guardar l'herència. L'historiador Pau Cateura ho explica amb tot detall; un assumpte *"duramente trabajada en la segunda fase de su reinado [de Jaume II] y que sólo vio consumada totalmente un año antes de su muerte"*.

"Efectivamente, en base a que Gastón había poseído los bienes en Mallorca en calidad de feudo bajo dependencia real y a que, tras su muerte, nadie había reclamado la investidura de sus bienes ni por consiguiente se había procedido a prestar homenaje, Jaume II de Mallorca ordenó su embargo y ocupación a manos reales [...]."

La táctica del monarca consistente en la toma de medidas de fuerza, com la señalada, que forzarán la transferencia de los bienes, dio pronto resultados. Partiendo del hecho consumado de la ocupación de

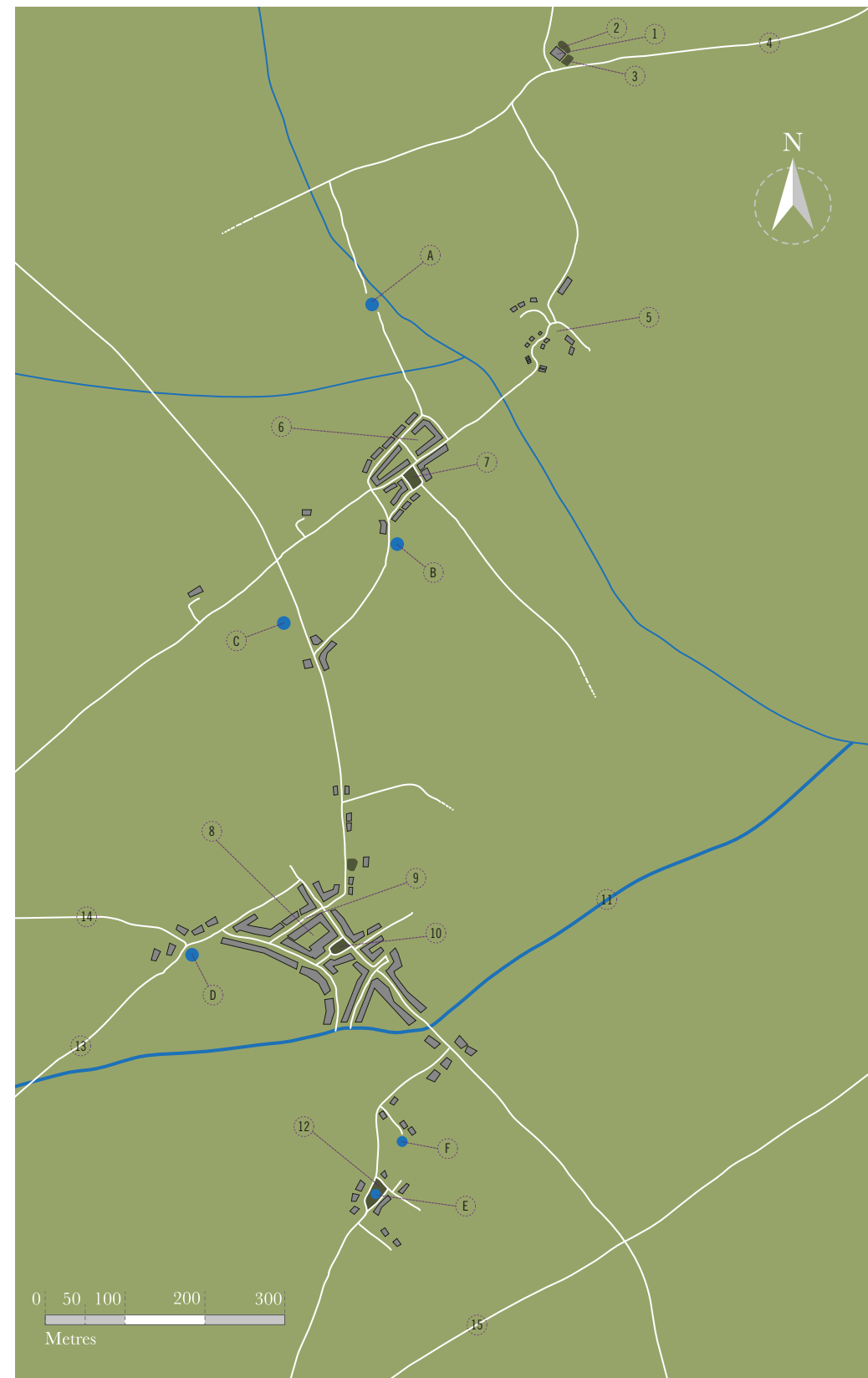

Una possible representació del jurament de Jaume II com nou rei, el setembre de 1276, després de la mort del seu pare, Jaume I. Té la seva mà damunt un llibre, probablement una edició de les Franqueses. El confirmà tots els privilegis establerts en ésser coronat i atorgà noves franqueses als habitants del Regne de Mallorca. En quasi totes les poquíssimes i suposades pintures de Jaume II, el té la mà damunt un llibre; fou el rei organitzador, el rei constructor, el rei que establia les bases del seu petit regne. [Fig. 131]

los bienes, el rey se avino a pactar algún tipo de compensación [...] económica por los bienes confiscados" (Pau Cateura, 1982, p. 104-5).

Ara, les Ordinacions foren aplicades a Binissalem, Alaró, Sencelles i Santa Maria. El rei fou ara posseïdor legal del domini directe de l'antiga porció de Bearn. Aquest no canviava cap titularitat de propietat, tan sols la situació jurídica. Permetia el ple desenvolupament de totes les mesures promulgades pels reis i regents, des de la primera Carta de Franqueses de 1230.

La col·lecta dels delmes de Sencelles, Binissalem i Alaró solia ser adjudicada junta, i a partir de l'any 1311 llegim *"El delme reial de [per exemple] l'hortalissa d'Alaró, Sencelles i*

- A. El pou Poal no tenia aquell nom llavors
- B. El pou de Rubines
- E. El pou Bo
- C. D. F. Probables ubicacions d'altres pous

- 1. La primera església, Santa Maria de Rubines, distància a Rubines 650 m
- 2. El cementiri
- 3. La primera plaça de l'Església
- 4. El camí a Lloseta
- 5. El segon nucli urbà de Rubines, possible ubicació de la rectoria
- 6. El centre urbà de Rubines, possible població de 210-240 persones i 40-50 cases
- 7. La plaça de Rubines
- 8. El centre urbà de la vila de Binissalem, possible població de 450-500 persones i 90-100 cases, distància a Rubines 650 m i distància a l'església 1.300 m
- 9. El carrer Nou
- 10. "La plassa"
- 11. El torrent des Reg
- 12. La plaça del Pou Bo, possible població de 48-60 persones i 9-14 cases
- 13. El camí reial a Ciutat
- 14. El camí a Alaró
- 15. El camí reial de Ciutat a Inca

Un suggeriment per un mapa de la vila de Binissalem, a la parròquia de Rubines, basat en els documents disponibles. El moment és a mitjan segle XIV. [Fig. 132]

Robines ha estat venut [...] (RRV2, p. 8) a diferència d'anys anteriors quan "el 12-3-1310, Francesc Duran i Jaume Perdigó, batlles de la porció de Gastó de Bearn venen els delmes i agrers d'Alaró, Rubines i Sencelles [...]" (Sencelles, p. 64).

Tanmateix el rei no queda lliure d'actuar com volgué a la comarca. Hi havia uns quants dominis importants ja establerts; principalment el 10 per cent a l'Església catòlica: la Porció Temporal, i puntualment a cavallers com els Bauçà de la Bauçana, els Togores de Lloseta i Aiamans, els Tornamira de la cavalleria Beniari, les monges de Jonqueres, i altres similars a la resta de pobles. Fins i tot el rei Sanç, al 1315, estenia els drets particulars quan concedí l'exercici de jurisdicció a la família Torrella en diverses propietats seves, inclòs Morneta (Juan Vich i Salom, 1959-60, p. 222).

Binissalem i les Ordinacions

La sobirania de Jaume II era bastant forta per tal que el rei pogués constituir una administració reial, una tasca urgent. L'any 1311 apareixen els primers batlles reials municipals: a Binissalem, Guillem Guilabert; a Sencelles, Borràs Ferregut i, a Alaró, Pere Tàrrega. (RRV2, p. 8., Sencelles, p.179, i Ramon Rosselló Vaquer, 1979, p. 24, respectivament).

Essent una comarca amb una economia ja desenvolupada i una població en alça, no era necessari a la parròquia de Robines l'aplicació de mesures de colonització; tals mesures haguessin pertorbat la ja bona marxa de l'economia. Un pla, com el detallat a les Ordinacions, de muntar un nou poble ocupant 1.500 quarterades de terreny en un municipi amb menys de 6.000 quarterades d'àrea total, no tenia sentit. Aquesta part del projecte era pels enormes municipis amb vastes terres ermes com

Felanitx, per exemple, amb una àrea que era quatre vegades més gran que Binissalem amb una densitat de població quatre vegades menor.

Les provisions d'una construcció urbana també havien estat excessives. Les Ordinacions proveeixen una àrea urbana de 25 quarterades, un quadrat, amb cada costat de 421 m. de llarg. L'àrea total del centre urbà de Binissalem a principis del segle XIV no podia haver passat tres quarterades i mitja amb el costat més llarg de 200 m. Quasi cinc-cents anys més tard, quan Jeroni Berard dibuixa un plànol de la vila el 1780, tan sols s'havia incorporat el Pou Bo, assentament separat el 1300, havia edificat al llarg d'uns carrers de trànsit i construït el petit barri al sud del torrent des Reg, però res més. Fins al segle XIX, la vila no assolí una àrea urbanitzada comparable amb el quadrat previst a les Ordinacions.

Corregir una interpretació errònia

Binissalem, centrat a la cruïlla de camins que fou ja l'àrea més poblada de la parròquia, era el lloc més raonable per ésser el centre de la nova vila reial. És possible que hi hagués, a més, pressions polítiques de la Porció Temporal de l'església de Mallorca o dels propietaris de l'antiga alqueria de Benisalem, ansiosos per revalorar les seves propietats.

Pel que fa al suposat canvi de lloc i de nom d'un "poble" anomenat Robines que era traslladat al lloc verge de Binissalem, només és un mal entès dels historiadors. Ja n'hem parlat al capítol 5, "Una Qüestió de Toponímia" (p. 43), i en tornarem a parlar més endavant, a l'annex, "Els historiadors tenien un problema" (p. 427).

No tots els escrivans foren clergues i aquest és un escrivà laic probablement de la Península Ibèrica. Guillem Espanya, que pagà 2 lliures "per lloguer de l'escrivania de Robines", l'any 1327 (RRV2, p. 10) és el primer que tenim documentat aquí. Pere Terrassa fou el batle. [Fig. 133]

No era la voluntat dels comissaris del rei fer canvis de noms o llocs; pensaven en donar la categoria urbana a una parròquia-municipi fins llavors sense governació reial, perquè la seva creixent importància ho necessitava. El nom de la parròquia que corresponia a la unitat municipal fou Robines i les comunicacions del govern a Ciutat continuaven estant dirigides a "L'amat lo batle de Robines" durant molts anys. Com que aquests documents són la majoria dels que han perdurat, sembla que aquest fou l'únic i universal nom de la vila, però no fou així. L'historiador Bartolomé Guasp assegura que "a comienzos del siglo XV ya sólo se conocía la parroquia de Benissalem" en una nota al seu llarg article, "Antiguas parroquias de Mallorca en el Capbreu de Manresa" (1956, p.25).

Un document oficial de l'any 1343 descriu amb cura la situació legal de la vila. El moment era important: la necessitat d'anomenar els síndics per retre homenatge de fidelitat al nou rei Pere IV.

"1343, 8 juny. – Congregada la Universitat de la parròquia de Santa Maria de Rubines a la plaça vora l'església, lloc acostumat de celebrar consell, elegiren els síndics [...], i els elegit foren: Jaume Gilabert, Ramon Bover, Bernat Pasqual, Bernat Mateu, Pere Llorenç de la vila de Benissalem, Pere fiol d'Alcudíeta, Pere Massaguer de Lloseta, Bartomeu Pujol d'Hiamans i Pere Bover de Beniagol" (RRV2. p. 13).

És evident que Robines fou inclòs com un barri dins 'la vila de Binissalem', mentre la unitat comprensiva, la parròquia, mantenia el seu nom, de Santa Maria de Rubines. El que suposarà un canvi entre 1343 i la fi del segle XIV serà el trasllat de l'edifici de l'església des del lloc de Robines a la vila de Binissalem.

De les notícies contemporànies veiem que la instal·lació dels primers serveis municipals, com els forns, les 'taules de carnisseria' i el mercat, foren ubicats al centre de Binissalem. Els oficials de l'administració promocionaven amb energia l'ús de la seva plaça.

"1358, 17 setembre.- "En Rumen sarraí mercer captiu d'Antoni Calafat mercader, anà l'altre dia a Robines per vendre sa merceria així com també peix, però el mostassaf l'obligà a vendre el peix a la plaça de Beniçalem i li penyora un ase i el reclama. Sembla que aquest moro havia anat altres vegades a Robines a vendre merceries" (RRV2, p. 18).

Sembla clar que fou la venda de peix, no les merceries, el que causà problemes a l'esclau musulmà perquè aquest producte s'havia de vendre al mercat a la plaça oficial de la vila i no en un altre lloc. A l'any 1342 surt la notícia, "S'ha fet un tall per a la construcció del mercat [...]" (RRV2 p. 13), però no tenim informació de com era aquest edifici, potser un porxo, i, probablement, ubicat a la mateixa plaça de Binissalem, avui Plaça de la Quartera.

(*)

Encara avui conservam a l'Arxiu històric municipal uns 4.000 fulls de documentació de la Cúria reial que daten del segle XIV.

Des del segle XIV era evident la necessitat de tenir un local d'escripció reial com a rudiment d'un eventual edifici de l'ajuntament i pensam que estava ubicat al carrer Nou, però no ho podem confirmar. El 1401 un document de la Procuració reial esmenta “*dins l'escripció reial*” sense més detall (RRV2 p. 35). Francesc Canals (1989, p 8-9) cita un inventari dels

documents reials* arxivats a Binissalem l'any 1390 que incloïa 32 col·leccions o toms de documents, els quals havien d'ocupar un espai considerable.

Per completar la consolidació dels serveis a la vila de Binissalem, al començament de la dècada de 1370, l'església parroquial es va traslladar de Robines a la seva ubicació actual.

FONTS CITADES

- _Pau Cateura, “Mallorca y la política patrimonial de la Monarquía (S. XIII y la primer mitad del s. XIV)”, *Estudis Baleàrics*, núm. VI, 1982
- _Jaume Sastre Moll, “Les rendes reials i de la porció de Gastó de Bearn. La seva estructura i valoració”, *Mayurqa* 27, 2001
- _RRV2
- _Juan Vich i Salom, “Aspectos nobiliarios de Santa Maria” *BSAL* 31, 1959-60
- _Sencelles
- _Ramon Rosselló Vaquer, *Història d'Alaró: segles XII i XIV*, 1979
- _Bartolome Guasp, “Antiguas parroquias de Mallorca en el Capbreu de Manresa”, *Analecta Sacra Tarraconensis* XXIX, 1955-57
- _Francesc Canals, *Aproximació socio-econòmica a Binissalem en el segle XIV*, 1989

FIGURES CREANT BINISALEM

CAPÍTOL 20

- [130] Gabriel Alomar Esteve, “Petra, Planimetria esquematizada” *Urbanismo Regional en la Edad Media, las Ordenaciones de Jaime II (1300) en el reino de Mallorca*, 1976
- [131] Suposat retrat del rei Jaume II de Mallorca al *Còdex dels Reis*, (1334) l'Arxiu del Regne de Mallorca. (N'hi ha diverses còpies amb unes diferències)
- [132] Proposta de Mapa de la vila de Binissalem a meitat del segle XIV
- [133] Spanish (?) Scriptorium, miniatura del Biblioteca de San Lorenzo de El Escorial, Madrid, (segle XIV) @ Medieval Fragments file, Wordpress blog, Nov. 5, 2013

Creant la vila de Binissalem

Un mosaic de cent-cinquanta anys del Regne de Mallorca,
des del 1231

Pel que fa a les imatges, fotografies i il·lustracions: Atès que algunes fotografies, imatges i il·lustracions contingudes en aquesta obra han estat realitzades per tercers, la reutilització i difusió d'aquestes no està coberta per la llicència Creative Commons ni per cap altra llicència, per la qual cosa la seva utilització serà responsabilitat de la persona que en faci ús. En cas que un tercer trobàs que en aquesta obra s'ha fet un ús no autoritzat de les seves imatges, fotografies o il·lustracions pregam que es posi en contacte amb info@creantbinissalem.com per a la seva retirada o correcció.